

१०६

४

अथ

106
4

ग्रन्थनामः-
कर्तृनामः-
विषयः-

पूर्व मीमांसाभाष्यम्

शंकरस्वामी

मीमांसा

१०९

Purva Mimasa Bhasyam

१०६
४

अथ
मी मांसा भाष्यम्

शबरभाष्यद्वितीयाध्यायद्वितीयं
पादार्म्भः। सप्तपत्रं १४

शबरस्वामि कृतम्

106
4

✓
106
4
✓

श्रीगणेशाय नमः

ती २

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीविदु मां यवा यवमहा ॥ यथातरे कर्मतेदः कृतानुवं यथाशास्त्रेति यो मना तत्र नृप
ते सो मे न यजेत दाहिणा विहोति हिरण्यमात्रेया पददाति यत्तति ददाति जुहोतयः किं संहत्य का यं कुर्वन्ति नृप
त्येति संशयः कुतः संशयः सायकाः संहत्यापि साययंतो दृश्यंते विद्युत्पापि संहत्य तावत्त्रयो ग्रावा एका मु
खां धारयंतो दृश्यंते नागदंतकास्त विद्युत्पापि एकैकस्मिन् हि निक्षिप्य मवलंबयितुं यक्यते अतो यजति द
दाति जुहोतयः संहत्य साययेयुः विद्युत्पापेति जायते संशयः किं तावत्प्राज्ञा संहत्येति कुतः अदृष्टा यो ना
मुपकारकल्यनाल्यो यसीत्यायेति कथं अदृष्टो वा स्मृतो वा भेः सनास्तीत्यवगम्यते तस्मिन् सति दृष्टे च न
तो वा न विरथ्यते विरथ्यमाने कल्यः स्याज्जायते तेन सो र्थयान् विशेषश्च न गम्यत ततो नेकोपि कल्य
तो गम्यते च विशेषो वहुस्य एक मपूर्वमिति तस्मात्समुदायश्चिकीर्षितः ततो ह्यदृष्टे कल्यमाने वधवानां
समुदायप्रतिपत्त्यर्थं देक मपूर्वं समुदायात्कल्यितं भविष्यति नयाशास्त्रं समुदायः अवयवराक्षरेव समु
यस्योक्त्या तस्मात्समुदायश्चिकीर्षितः अथ वा यजेतेत्यस्य पूर्वभागो यजत्यर्थं ब्रवीति तत्र शास्त्रावयदि ति
तथा ददातीति पूर्वोदितस्यार्थं पुनरस्तमेव सावयेदित्यनुवदति एवं जुहोतीति पूर्वभागो जुहोत्यर्थं पुनरस्त
मेवानुवदति तेनैकस्याभावना यात्रयो यजत्यादयज्याय विधीयते अतस्तस्मादेतस्यो गदानहमेति विनि
श्चयस्य भावना प्रतीयते अत उच्यते संहत्यैक मपूर्वं साययंति यद्वा यजति राक्षसेन विहितं दानं ददाति राक्ष

ती १

नाह्यते गुणसंबन्धार्थं तस्मादेकमप्युच्यते इति ॥ एवं प्राद्वं ॥ एवं प्राद्वं ॥ अतिशयमपूर्वत्वे दइति श
 र्वांतरैकमप्युच्यते इति ॥ तानुबन्धार्थं ॥ यत्तु सनेन केवलस्य यागस्य कर्तव्यत्वेन तु होति शब्दो हि तस्य
 दइति शब्दो वाच्यस्य वा ॥ शब्दो तत्त्वात् ॥ अथ यागवाक्यं ॥ कश्चिदपि भावेन हि समुदायस्य सत्ता संबन्धो वगम्यते
 अत्यावयवस्य यजेतेति ॥ अतिशयमपूर्वत्वेन होमयोः अत्यायागस्यैव सत्ता संबन्धो वगम्यते न
 दानहोमयोः अतिशयमपूर्वत्वेन होमयोः अत्यायागस्यैव सत्ता संबन्धो वगम्यते न
 तानीत्युक्तं ॥ अथ शब्दो तत्त्वात् ॥ यत्तु सनेन केवलस्य यागस्य कर्तव्यत्वेन तु होति शब्दो हि तस्य
 कस्य पूर्वो विद्यो न्यो न्यश्चेतेन समुदायः ॥ शब्दो तत्त्वात् ॥ अथ यागवाक्यं ॥ कश्चिदपि भावेन हि समुदायस्य सत्ता संबन्धो वगम्यते
 होमसाधयेदिति केवलमेव दानं ॥ भावनायाः कर्तव्यं प्रातीयते न तु यागहोमो सहायावपेक्षतो तथा जुहोतीति
 होमसाधनाभावना माह न दानयागावपेक्षतो तत्रैतच्छब्देनावगतं दानेन केवलेन सिध्यतीति जुहोतीत्य
 होमनपि केवलेन सिध्यतीति ॥ न तु केवलेन दानेन सिध्यतीति शब्दो निवर्त्तते ॥ दइति हि स्थेनकारकग्रामेण क
 तानुबन्धो न होमं यागं वा नुबन्धं मपेक्षतो तस्मादिन्तानि वाक्यानि अतिशयमपूर्वत्वे दइति ॥ न च दानस्य
 यजति जुहोति वादः ॥ यागहोमयोर्विवक्षाप्रसंगान्न न च दानमिति शब्दो नुवा दः परसंबन्धार्थत्वा
 दइति शब्दो अत्यागाथत्वात् ॥ अथ यजने पूर्वपक्षे समुदायादपूर्वसिद्धांते यागस्य कर्तव्यत्वादितरयो

पुलाभावः ॥ एकस्येवंपुनः प्रतिरविशेषादनर्थकं हि स्यात् ॥ ७१ ॥ इति पठति सैमिधो यजति नूनपातं यजती
 सेवमादिष्टं पंचवृत्तयोस्तोयजति शब्दः किमेकमसर्वं योदयति किं वा अस्य स मसर्वं निदशति शब्दात्
 कर्मत्वे दृष्टं ह ॥ स एव शब्दः पुनः पुनरुच्चार्यतस्मान्न देवा हर्षेन न्वर्षवतिरमविदयदनर्थकं भवति
 सत्यमप्रयोजनो भवति वृद्धयोपि यो धार्यमायते नान्यो यो न विवति यं अथ ममुच्चारणे गम्यते शतं हर्षोपत
 दव गम्यते तस्मात्पंचवृत्तयोस्तोयजति शब्द एक मसर्वं योदयति न वा स्यात् सो नर्थको न विवति नूनपादा
 दी देवता विधास्यति तस्मादेकमसर्वं ॥ एवं प्राप्ते प्रमः ॥ एकस्येवंपुनः प्रतिः स्यात् कर्मत्वे दं नृपो दि स्य शः ताव
 तेव विधीयमाने सति कस्मिंश्चिदिशेषे पुनः प्रतिरनर्थका सवेन न न सं न शक्नोति अर्थं तं विधातुमि
 ति उच्यते ॥ समिधो यजतीत्यपि प्रथमोक्त्या द एव दर्शयितुं शिवा स्यात् यजते तिति या ग आश्रय एव तत्र देवता न शक्नो
 विधातुं प्रति प्राप्ता हि देवता तत्रैव वा क्ता अकरणादात्तयोर्विकल्पानन्या स्यः ॥ स एष देवता या ग संबधी
 विधीयमानो क्रियमाणो पागे न शक्यः कर्तुं मित्यनर्थकः स्यात् क्रियमाणे तु शक्यो तो तस्मादस्य सितयो पागः
 प्रत्यभ्यासं च सर्वज्ञे द इति न व प स मित्संबंधेन क्रियते तत्त नूनपा से वं येन नित्तत्वात्तयोः अतो न विकल्पः
 प्रयोजनं सर्वपक्षे सक्त सयोगः सिध्यति सिद्धांतं पुनः पुनः प्रयोगः ॥ २ ॥ अकरणे तु यो लमा स्यात् रूपा वचनात् ॥ ७२ ॥
 म वं स्यात् नैति यदनेन यो शकं लोमा वा स्यात् यो पो र्मा स्यात् वा यु तो न वति ता व वृत्ता मग्नीषोमा वा उपस्ये व ना यु
 पांशु पो र्मा स्यात् यजति निति ता स्यामेत मग्नीषोमीयमेका दश कपालं कौलमासे प्रायश्चित्तं द दय मा

वास्या या मेरे यो ल्यामा वास्या या मिति। तथा धारमा धारयति। अथ ता गो यजति। स्विष्टरुते समवधति। प
 त्री संयाहान्यजति। समिष्टयजति। होतीति। तथा य एवं विद्वान् पौर्णमासी यजते य एवं विद्वान् मावास्यां योर्द्वयं
 त इति। तत्र संदेहः किं सर्वाण्येता निस्समप्रधानानि। तज्जेयादीनि पयोऽनानि प्रधानानि। आघा रादीन्पारा दुपका
 रकाण्येता नि। तथा य एवं विद्वानित्येवं संयुक्तोऽप्रकृतानां कर्मणा मनुवदिता सोऽथवा य एवं विद्वानित्येवं पौ
 कर्मणो विधाता राविति तत्रे तरे गुणविधय इति ॥ किं संता वनं शब्दं तां दध्मा साध समप्रधानीति प्रा
 त्तु व्यतो प्रकरणं तु पौर्णमास्यां। प्रकृतानां माग्नेयादीनां मनुवदिता सोऽथवा पौर्णमास्यां वास्यां संयुक्तोऽप्रकृतः
 कृपावचना शब्द एवं विद्वान्योर्णमासी संदेहं या गैयजत इति न सर्वो योग उच्यते यः पौर्णमासी संदेहः स वि
 धीयते न चैतदवगच्छामः का दशमेवं संदेहस्य यागस्य रूपमिति न किं विद्यति यद्येन हि अतोऽप्रमः यद्य
 सर्वस्य विधाता रावनर्थका विद्विष्य च प्रकृतानां मनुवदिता सोऽथवा पौर्णमास्यां वास्यां संयुक्तोऽप्रकृतः का विद्विष्यते ततोऽप्रमवर्गं गच्छते तत्राथ वचना
 पुनः कथं कवचनांतः शब्दः समुदायस्य वाचको नवतीति यद्व्युत्पत्तम्। समुदायशब्दतया वक्तव्यं तत्रैव वक्तव्यं हि ते
 सर्वं प्रकृतया गास्तेषां प्रवयंश्चिष्टः समुदायोऽप्यस्ति तदपेक्षो यमन्तं पशुः। तस्मादेकवचनांततानदा
 यः कवचति हि वहूनामेकवचनांतः शब्दः समुदायापेक्षः। यथा मूर्त्येव न कुलं पर्वदिति। यदाग्नेयादीनां स
 मुदायवचनांतैस्तदा दशदिर्णमासशब्देनेत एवास्ति धीयतांतत एवां फलसंबन्धः फलवत्सन्निवेशाच्चा रादी

न्यास उपकारकाणि ॥ ॥ विशेष दर्शनाच्च पूर्वेषां समुत्पद्य प्रवृत्तिः स्यात् ॥ ॥ पादयः सर्वाणि समप्रधानं स्यात् विष्णु
 न विष्णुतो प्रयाजा अद्वयत्वं दृश्यं तेषु प्रयाजाः प्रयाजे प्रयाजे कृच्छ्रं लङ्गुं होतीति असंख्यान्ते यगुणात्वे प्रयागे जस्य
 तन्नो पद्यता अतो न सर्वाणि समप्रधानानि ॥ ॥ गुणस्तु क्रतुसंयोगात् ॥ ॥ नेतदस्ति योर्णमास्यामाया संपुक्ता
 संसृष्टा यश्चाविति किं तु अद्वयं योः कर्मलोर्विधाता राविति तन्मानलक्षणं शोधोपविष्यति ननु रूपनास्ति वाक्यो तरेण
 रूपमवगच्छामः योर्णमास्यामाग्नेयोऽष्टाकपालो भवति वतीति यदेतयोर्णमासीतामकर्म तस्य एतदुपमं ग्निदेवता न
 पुरोडाशोऽव्यमिति अत आग्नेयादि सिर्गुणो विधीयत इति ॥ ॥ बोदनावा गुणानां युगपच्छास्त्रानां दिते हितद्वयं
 तस्य तस्योपदिश्यते ॥ ॥ कर्म बोदनावाग्नेयोऽयः स्युः ॥ कुतः ॥ गुणानां युगपच्छास्त्रानां एकैकं बोदनावाग्नेयोऽयः स्युः
 विधातुमिष्यते न वतानयश्चातरेण शोदिते कर्मणि अनेको गुणः परस्परसंबन्धेन सति राक्षसात् विधातुं
 कर्तव्यं यद्विधातव्योर्णमास्यामाष्टाकपालो भवतीति संबन्धो विवक्षितः न तदा यमर्थः अष्टाकपालः संख्या निबन्ध
 यत इति कस्तु हि अष्टाकपालः योर्णमास्या संबन्ध इति तत्र तदा न वति निर्वर्त्तते तदानीमाग्नेयमिति अयमस्या
 तिकादुपनिपतितः सवतिसंबन्धात्वावान्ता नेन संबन्धमहीति अष्टाकपाल आग्नेयो भवतीति अथाग्नेयः यो
 र्णमास्या भवतीति विवक्ष्यते तथापि आग्नेय पुरोडाशोऽयं संबन्ध एव स्यात् अथ योर्णमास्यामाष्टाकपाल
 स्याद्विधीयते वक्तव्यं केन तस्यामाष्टाकपालो विहित इति अथ तस्यामाग्नेयस्याष्टाकपालो तातयापि स एव
 दोषः अथ योर्णमास्यामास्या संबन्धेन परस्परं पादयोर्देवतयो रसंबन्धः स्यात् अथ इयदेवते परस्परं विधि

इत्यन्यो योर्णमास्या संवत्सरायातामिमुच्यते अग्नेयोष्टा कपालो यः पोर्णमास्यां भवतीति तस्याप्रसिद्ध्या देवैत
 द्यप्युक्तं। अथ केन चिदग्नेये संकल्पितः पोर्णमास्यां विधीयते तथा विदेवता विधानात्तावाद्रूपा भाव एवात्र
 विदेवता भविष्यतीति कश्चिन्नद्रूपा संवत्सरायः मिथ्या न च संबन्ध इति न ह्याग्नेयशब्दो नुवो दो विधिश्च भव
 तीति। कल्पयिष्यामो देवतामिति चेन्न सति विधाने देवता भावात्संबन्धिना दृष्टो यं देवतेति स एवाग्निरष्टा क
 पालस्य देवता नान्यस्या तस्माद्वर्यमाग्नेयाष्टा कपाल संबन्धो विधातव्यः। स एव यागो भवतीति तेन पोर्णमा
 सीयागस्यापरो यागः संबन्धी विधीयते न द्वयं नै देवतावान्भवयागस्य यागांतं रपंतवति। अतो न पावचनात्
 पोर्णमास्या वास्या संयुक्तो नापूर्वयोः कर्मणोर्विधातारविति। यत्तु तं पोर्णमास्यामावास्याशब्दो लक्षणया
 कृतान्यागान्न विदितुं शक्नुतो नाजस्येनेति नेष दोषः महांतस्येनाचेति वक्तव्यं ततश्च लक्षणया कल्पमानः
 साधुर्भवतीति यथाग्नेोतिष्ठत्यवटेतिष्ठति अग्निसमीपे अवटसमीपेतिष्ठतीति व्यवहारः। लक्षणया पिलोकि
 कोवेति॥ ॥ व्यपदेशश्च तद्वत्॥ ॥ अग्निवा एतानिह विधीयमां यो संक्षिप्य तत्तु अग्नेयं प्रथमं देवतं इति सगु
 धयं हरी इति गुणविकल्पे संभारपोर्वापि वक्ष्यति॥ ॥ लिंगदर्शनात्॥ ॥ लिंगं च दृश्यते वदुर्दृशो पोर्णमास्या
 माहुतयो हूयंते रमोदरा नावास्यायामिति॥ ॥ ॥ ॥ पोर्णमासी वदुपांशु याजः॥ ॥ अत्रामिवा एतद्यज्ञस्य क्रि
 तेयदचं यो पुरोडाशोऽपांशु याजमंतरायजतिविष्णु रपांशु यष्टव्योऽमिवा यजता पतिरपांशु यष्टव्योऽमि

वासा लि सार २ १६

एषा मा ग्रीषा मा शुभं पांशु यष्ट्या व्यावृत्ता मित्या येति तत्र स देहः उपांशु याज मंत्र रायजतीति विष्णुादिगुणकानां प्रवृत्ति
 ता नां यागानां स मुदाय स्यवाचकः अथवा सर्वस्य यागस्य तिततनुयते कोर्णमासी वदुपांशु याजो स विदुमहीति कुतो ना
 म संबंधात् न म संबंधा विनिष्टो यागः अथ ने उपांशु याज संतुक्तः नास्त्यस्य द्रव्यदेवतां रूपं प्रकृतान्त्रोपांशु गुणका
 यागा विद्यते तस्मात्समुदायश्चाह इति न नूपांशु गुणकां यागांतरं उपांशुत्वेन रूपेण रूपवद्विधीयते नैवं जातीयकः
 शब्दः उपांशु विशिष्टं यागं शक्रोति वदितुं उपांशु याग इति हि तस्य वक्तव्यं नोः कुक्षिण्यतोरिति कुत्वेन न वितव्यं अ
 नुयने सक्त उपांशु याज शब्दः तस्मान्न रूपवदागांतरं अथापि नाम संयुक्तं पजिसां मा मयमेव तथा नुपदिष्टे द्रव्यदे
 वते रूपभावात् न यागांतरं प्रतिपद्ये महि न चेवं सति प्रकृतानां मयवाचकः प्राप्नोति मा भूत् उपांशु याज शब्दः यज
 तीति विष्णु तितथा स नुपांशु याज शब्दं नुवादिता द नं जस्येति विन दोषः ॥ वोदनाया प्रहृत्या ॥ ॥ कर्मति ४
 रस्य वाचकः स्यादुपांशु यजतीति कुतः प्रकृतानां यागानां मयवाचनं चेन्न प्रकृता विद्यंते कस्य समुदायं वक्ष्यति न चि
 दानी मेवोक्तं विष्णुादिगुणकाः प्रकृता यागा विद्यंते इति न विद्यंते न हि ते विद्यो विष्णुरूपी शुभं द्रव्यं देवमादयः
 अथवा दाहिते रूपमस्मिन्नेव वाक्ये विद्यंते तस्य जावदुपांशु याज मंत्र रायजतीति अस्मिन्नेव वाक्ये विधीयते तो य
 दामे विधीयते न सिद्धे तद्विदवाक्ये अथवा यागस्य विष्णुादीनां वसंतं योत्र गम्यते वाक्ये न यागस्य विधानं
 ननु योपांशु याज मंत्र रायजतीत्यत्रापि मंत्रालं संबन्धो वगम्यात्वात् वाढं सनुविधीयते उपांशु यादि संबन्धः एक ही देवा

कानानेकं विधातुमर्हति कथं जातिवा एतद्यत्तस्य क्रियत इत्येवमुपक्रान्तमेतदात्ममजा मित्वायेत्येवमंतस्य मध्ये
समाप्तातं विष्णुादिवाक्यं तेन च संवत्समानेन वाक्यं तरे स विदुमर्हति तस्मादिष्टरूपं शुभं यद्यप्येत्येवमादयो न
विधायकाः किंतु र्थवादाः । कः पुनरत्रार्थवादोऽग्रे याग्रीषामयो निर्तरयोः क्रियमाणे योजामितादोषस्त
स्तं विषयितुमुपांशुयाजप्रत्ययजतीति विहितं किं च तेन लिख्यते तस्मिन् क्रियमाणे जायत एव यथा विष्णुरूपं
शुभं यद्यप्यत्र जापतिरग्रीषामोवेति । तत्र व्यवधानादजा मितगम्यत एव तेनाजामितार्थवादैव स्थायीति विष्णुादि
संवयो नूद्यते । न तस्य लसंवयस्यान्यत्र योजनमस्ति अतो विधानात् । कथं पुनर्विष्णुादयो यद्यप्येत्येतद
वगम्यते । यद्यप्यन्यत्र यद्यप्यन्या विष्णुादीनुपांशुयाजातिश्च वायु संकीर्तयतीति गम्यते । तत्र केविदाहुः प्राशार
वेति कुतः । राखो तरे विधानादिति । यद्यपि प्राप्तिस्तथापि पांशुत्वसामान्यात् जापतिर्देवता विष्णुश्चेत्यर्थ
दा वादेव पांशुत्वमिति विष्णुप्रजापती तस्माद्यत्किंच प्राजापत्यं यत् क्रियते तदुपांश्वेव क्रियत इत्येवमादिस्
कीर्तनात् । मंत्राभ्यानां विष्णुमश्रुमपि प्राशमिव वदेत् अग्रीषामयो विधां यत्कुरु दक्षिणं तावत्तामग्रीषा
मावाप्येत्येव नावुपो शुषोर्णमास्यायजन्ति तस्माद्योगांतरं ॥ ॥ गुणोपबन्धात् ॥ यद्येवमेते कउपो शुसंस्तुका
याग इति स्यायं गुणउपबद्धपांशुपोर्णमास्यां यजन्ति तस्माददोषः ॥ ॥ प्रायेक्यनाया ॥ प्रधानकर्म
प्रायेक्यनं प्रधानकर्मतामुपोद्धलयति यथाग्न्याये लिखितं दृष्ट्वा सवेदयमग्न्य इति तस्मान्न स मुदा यराह इति ॥ ॥ ॥

कानानेकं विधातुमर्हति कथं जातिना एतद्यत्तस्य क्रियत इत्येवमुपक्रान्तमेतदात्ममजा मित्वायेत्येवमंतस्य मध्ये
समानातं विष्णुादिवाक्यं तेन च संबध्यमानेन वाक्येन तं च विदुमर्हति तस्मादिच्छुरूपं शुभं यद्यप्येत्येवमादयो न
विधायकाः किंतु र्थवादाः । कः पुनरत्रार्थवादोऽगम्योग्रामयोर्निरंतरयोः क्रियमाणे योजामितादोषस्त
स्तं विषयितुमुपांशुयाजप्रंतरायजतीति विहितं किंच तेन सिद्धयेतेन स्मिन् क्रियमाणे जायत एव यथा विष्णुरूपं
शुभं यद्यप्यः प्रजापतिरग्रीषोमोवेति । तत्र व्यवधानादजा मितगम्यत एव तेनाजामितार्थवादैव रूपमीति विष्णुादि
संबंधोऽनूद्यते । न तस्य लसंबंधस्यान्यत्र योजनमस्ति अतो विधानात् । कथं पुनर्विष्णुादयो यद्यप्येत्येतद
वगम्यते । यद्यप्यन्यथा विष्णुादीनुपांशुयाजातिश्च वायु संकीर्तयतीति गम्यते । तत्र केचिदाहुः प्राज्ञा
वेति कुतः । सा खो तरे विधानादिति । यद्यपि प्राप्तिस्तथापि पांशुत्वसामान्या प्रजापतिर्देवता विष्णुश्चेत्यर्थ
दा वादेव पांशुत्वमिति विष्णुप्रजापती तस्माद्यत्किंच प्रजापत्यं यदे क्रियते तदुपांश्वेव क्रियत इत्येवमादि
कीर्तनात् । मंत्राभ्यानां च विष्णुमश्रुमपि प्राक्षमिव वदेत् अग्रीषोमयोर्विधां यत्कुरु दक्षिणे तावत्तामग्रीषा
मावाप्येत्येव नावुपोऽनुपोर्णमास्यायजन्ति तस्माद्योगांतरं ॥ ॥ गुणोपबंशां ॥ यद्येव्येते कउपोऽनुसंज्ञका
याग इति स्यायं गुणउपबहुतपांशुपोर्णमास्यां यजन्ति तस्मादोषः ॥ ॥ प्रायेक्यनाद्या प्रथानकर्म
प्रायेक्यनं प्रथानकर्म तांशुपोर्णमास्यां यजन्ति तस्मान्न स मुदा यथा इति ॥ ॥

समुदायराश्यावितिकर्मतिरयोदने स्यात्तौ। कुतः। राश्यार्थस्य प्रयोगस्तत्त्वान्। आधाययति जुहोतीति होमाश्वा
 धारौ प्रयोक्तव्याविति राश्यार्थस्य न कर्मतिरेव विधीयेते इत्यवगच्छामः। आधाराग्रि हेतुशब्दो बहुवनाधारणसा
 मायवचनौ प्रज्ञातौ अतो नाविज्ञाताथेति न रूपवन्तौ संतौ विधीयेते। यदुक्तं तु धर्ममाधारयति दभाजुहोतीत्येवमा
 दिति विहितत्वादनुवादाविति नेतदेवं न ह्येतं होमाधारो विधातुं शक्नुवंति तु धर्ममाधारयति दध्यातुहोतीति नेतुं
 कृतवन्ति आधारः कर्तव्यः होमः कर्तव्य इति। किंतु हि उर्ध्वमाधारः कर्तव्यः दधि होमसंबन्धः कर्तव्य इति। तस्मा
 दप्राप्तत्वात् नानुवादो। ननु संबन्धे विहिते यो होमाधारो विषयतः। नेतदेवं आस्मिन्निति हि विधानेन तैसंबन्धः। त
 स्मान्नार्थादापद्यते होमाधारो। अतो पूर्वो विधीयते इति सूच्यते। न चाधारयति जुहोतीति होमाधारमतो व्यापारो
 यते न दध्यात्तु धर्मत्वात् संबन्धः। सत्यं न श्रूयते यत्तत्सन्निधेर्गुणार्थेन व्यापारश्च वणमवकल्पयिष्यते। ननु पद
 धीतिरगतव्यापारं न श्रूयते न शक्नोति विधातुं। सत्यमेवमेतत्स्वपदार्थगतव्यापारं वक्ष्यति तनुस्वपदार्थगुणशब्दो वि
 शेषाति स एष विज्ञातः प्रत्येक्यते तदेतदेवं विज्ञातस्य पदार्थगुणशब्दः न त्वेवं गुणगतो व्यापारः प्रतीय
 ते। तत्र किंतु विषयति अग्राध्रियमाणे तु गुणे राश्यार्थेन नृश्रोतविषयति गुणवचनसन्निधिरिदानीं किमर्थः अ
 नर्थकः। कथं पुनरनर्थको वेदेन विवृतमहति। सत्यमेवमेतत्सत्यार्थे किमन्यदुच्यते। एवं तर्हि वाक्याद्विषयति
 सत्यमेव सति न वाक्याथेयिकल्प्यते। सत्यमेवमेतदविवर्तते त्ववकल्प्यते। कथमविवर्ततां गुणवचनस्याप्रमाद

पाठास्वपदार्थस्यैवशर्दांतरेणविहितत्वात्तस्मात्सिद्धागुणार्थेनद्व्याजुहोतीत्येवमादीनांपुनःश्रुतिःतुहोतेरुच्चारणं
 शानुवादोगुणसंबंधार्थः।यदिजुहोतीत्यनुवादःकेनेदानींगुणोविधीयतेनचिदानीमेववाक्यादुगणंवापाशेवगम्य
 तइत्युक्तंसत्यमेवमेतद्विधीयमानस्तकुतोतोवगम्यतइतिप्रमाणमस्यनावगम्यतोअसतिप्रमाणोव्यामोहः
 एवंतद्विधीयकोजुहोतिआधारयतिशब्दोःकस्यतद्विधीयकोऽनुवादः।यद्विधीयकोऽनुवादःसर्वमेव
 विहितेयेकिमर्थेपुनरुच्चार्यतावाक्यायेतिस्त्वविधातुमित्यदोषः।कमेतिरन्योदनेइतिपुनरुक्ततास्याख्याधार
 स्यप्रकृतंद्रव्यदेवतमितिकिमेवंसतिद्रव्यदेवतेनयदाप्रसिद्धातस्माद्यथाविधानात्रिश्रुतिमेवास्मत्तपोऽपिच
 बलुर्गृहीतंवाएतद्वस्तुतस्याधारमाधार्येतिआद्यमस्यद्रव्यंमात्रवर्णिकोदेवताविधिः।इंद्रुद्योऽंधरे
 दिविस्पृशमहतोयज्ञोयज्ञपतेर्वास्वाहाइत्याधारमाधार्यतिएवमसावित्रावान्यघस्येंद्रोदेवतायवेदे
 वताविधानमेतदाधारततनाधारःकृतोभवति।तस्मात्कमेतिरेनसमुदायवचनावितिसिद्धा॥५॥७॥इत्य
 संयोगोदनापञ्चसोमयोःप्रकरणेनार्थकोद्रव्यसंयोगेनहितस्यगुणार्थेन॥॥उपोतिष्टोमश्च्योतयो।दीदि
 तोपदग्नीषोमीयपञ्चमालसेत।तत्रेदमामनेतिहृदयस्याग्रेवद्यतिअथजिह्वायाअथवक्षसइति।तथासोमे
 नयज्ञेतेतितत्राप्येद्रवायवर्गं७७ह्लातिमेवावरुणं७७ह्लातिआश्विनं७७ह्लातिवामादि।तत्रसंदेहः।किमवद्यतिग
 ह्लातिभ्योवाहितानांकर्मणाभिमावालभतियजतीसमुदायस्यानुवदिताशेभ्योऽनुवयोःकर्मणोर्विधातारविति॥

किं तावन्प्राप्तं समुदायस्येति कुतः ये इमे आलभतियजतिभ्योऽर्कमणीविधीयेयातामिति चिन्त्येते पूर्वमेव तेऽव
धतिगृह्णातिभ्यामवगमितो न्यावगमितो ये विधीयते हतदया दैर्घ्यपशुशब्देनानुवदति सोमशब्देन यस्मै
तस्मात्सोमेन यजेतति अनुवादो यजतिः पशुमालभते तेषां लभतिः सोमो गोमसं वधार्यः अविबद्धो तान धर्तुः
प्रातः सवनं गृह्णातीति समुदायो दृश्यते तथा चिनोदशमो गृह्यते सप्ततीयो हूयत इति क्रमः पदियापूर्वो
यागो विधीयेते तत्रैन्द्राय वा दितिर्देवता विधीयेत ता एकाः सत्यो विकल्पेन यथाखादिरेव धातिपातयो
बधाति शैतनकेव भ्रातीति तत्र क्रमसमुच्चयदर्शनेनोपपद्येयातां अथ पुनरस्मिन् समुदायवचने यजतोऽस्य
गतं देवकृष्टं भवति तस्मात्समुदायानुवादो एवं प्रायेष्टमः अथ पूर्वयोः कर्मणोर्विधानेन पशुसोमयोः कु
तः सोमशब्दः क्षीरिण्यां लतायां प्रसिद्धो नरसो आकृतिवचनो हि सोमशब्दो न व्यक्तिवचनस्तथा शृंगिणि पुच्छ
तिलोमशो यै लोमैश्च वृष्यदिद्रव्यविशेषे पशुशब्दमाकृतिवचनमिदमुपदिशति न चैवमाकृतिवचनैः प्रक
ताया गावर्त्तितयेषामिमो समुदायस्यानुवदितारौ भवेतां ननु पशुविकारो हृदयादिः पशुशरीराम् (द्रव्याः) सं
वधार्यमिह दत्तो नैतदेवं पशुरग्नौ योमी यो भवता येतावदुच्यते न यः प्रकृतो हृदयादिः स पशुरिति तत्र यदि
लौकिकस्य पशोर्गतिर्गन्तव्यं ततो मुख्यार्थः पशुशब्दः यदि हृदयादेस्ततोऽद्य यो विकारसंबन्धेन तत्रैव सोमश
ब्दोऽपि विकारसंबन्धेनानुवादः स्यात् तस्मादपूर्वे कर्मणी विधीयेयातां नानुवादो अथैन्द्राय वादिषु प्रकृत

पुनर्वायागेषु ताविधीपतइत्युच्यते न साक्षात्पावासेनैवावयवीविज्ञातुं क्रत्याहिरसरेन्द्रवायवस्तस्माद्वयैवचमः
 प्रकृतेषु यागेषु सत्यपि विधातुमनुवदितुं वा शिष्टवन्ननर्थकः स्यात् तस्मादसर्वैर्मणी विधीयेयातां न प्राकृतानुवादा
 विधीं अथोदकाश्च संस्काराः ॥ एवं तावदप्रकृतेषु यागेषु सत्यपि नानुवादत्वं नियुक्तं अथेदानीं प्रकृतायागा एव न
 संतीत्युच्यते कुतः अथोदकाश्च संस्काराः नयेन्द्रवायवादि त्तिर्थागा विधीयंते ऐन्द्रवायवंगृह्णातीति इन्द्रवायुभ्यां सं
 कल्पयतीत्येतावदुक्तं भवति तत्र यागमंतरेण संकल्पयतीत्येतन्न पुन्यते इति यागः कल्प्यते सथात्रास्ति पस्मिन्
 तिसंकल्पो वकल्प्यते तस्मान्नैन्द्रवायवंगृह्णातीत्येव ॥ मादिनिर्वागा विधीयंते तेन ग्रहणमुपकल्पनमात्रं दृष्टार्थं
 उपकल्प्यमाने तु देवतासंकीर्तनमदृष्टोपायतः प्रकृतानां यागानामन्तावान्तसमुदायग्राह्योपज्ञति स्थापन
 भतिशृष्टोपाति ॥ तदेतत्कर्मणोभ्यामोद्वयस्यैव स्कादनर्थकं हि स्यात् ते होद्वयगुणीभानाम् ॥ पञ्चोच्यता
 कथादशमे पुनरुद्भविष्यति सोमइदानीं वर्तते कथं क्रमसमुद्भवाविति इन्द्रवायवाग्नादेवता नैवंग्रह्यंते इन्द्रवा
 युभ्यां यागो विनिवर्तयितव्यो मित्रावरुणाभ्यां यागो निवर्तयितव्य इति पद्येवमश्रोषीत यागं प्रतिव्यकल्प्य पिष्य
 ताकेवलं याहि देवतया तदा यागो निवर्तयितव्य इति विहितमभविष्यत् अथ पुनर्मित्रमाअदृष्टार्थं गृह्णातीति संस्का
 रंप्रतिदेवता विधीयंते तत्रेन्द्रवायुसंकाभ्यामयो मित्रावरुणसंकल्पः तेन गृह्णातीति कृता दृष्टा दृष्टांतरमुत्
 पादयंति एवमपरेष्वपि ग्रहेषु तस्मात्समुदायः ग्रहणीयनियतपरिमाणेषु मुर्ध्यानेषु प्रादेशमात्रेषु ग्राह्य

[illegible]

ध्याइति। तत्र संदिह्यते किं सप्तदशैतानि कर्माणि अथ सप्तदश पशुगुणं कर्मेकं कर्मेति॥ अंतावद्यास्यै एकं कर्मेति। कु
 तः। प्रजापते ये सप्तदश पशवः संकल्प्यन्ते किमेकं यागमस्ति निर्वर्त्तयितुं उत बहूनि तिसंशये एकमिति न्या
 यो। यो हि बहून्कल्पयति कल्पयत्यसौ वेकं तत्रैकस्मिन्नेव पशुसंज्ञे सप्तदशानामेव पशूनां संकल्प
 नमुपपन्नं भवति केन द्वितीयादीनां यागानवकल्पयेम। एवं संप्रत्यक्षं दृष्टानुमानकल्पना भवति तस्मादेक
 यागः सप्तदशसि निर्वर्त्तयति इति॥ एवं प्राज्ञे प्रमः॥ संख्याया कर्मभेदो भवेत्। अथ नृके सति हि पशूनां सप्तदश संख्या
 निविशते। तत्र पशूनां पृथक् पृथक् यागेष्ववकल्पते नैकस्मिन् कर्त्तव्ये एकादशसि रवदाने रसो यागो निर्वर्त्तयित
 व्यः एकं यो दकः प्रतिदिशति तानि चैकस्मादेव पशोरवाप्यन्ते तत्र द्वितीयादेरा लुभो नावदानं संधादनाया लुभं वि
 तुमर्हति। एकमा लुभ्यमानमन्वारभ्ये रश्मिः अदृष्टा या परे तथा सत्यतदर्थं तान्ते प्राजापत्या भवेयुः। तत्र प्राजाप
 त्या निति श्रवणमुपरुध्यते। तत्रैकस्मिन् यो पृथक् निवेदिनी सप्तदश संख्या नावकल्प्यतां ब्रह्म ब्रह्मसि रव
 दानगणैः प्रयोजनं तेन सप्तदशस्यो यागे सप्तदश पशूनां पाददीरन्तत्र सप्त संख्या सामंजस्यं विधाते। दश
 दश तस्मा सप्तयागाः। न चैकस्मिन् पि यागे सप्तदशसि रवदानं गणैः प्रयोज्यते वचनात्। नैतदेवं। पशु १६ पुहिमा सं
 ख्याप्यते नावदानगणेषु। अवदाना निवहून् विषयागसायना निन पश्चात्कृतिः सा ह्यवदानप्रकृतिद्रव्यं
 विनिर्दिष्टी प्रकृतौ प्रधानस्योपकृतवती विकृतावप्यवदानप्रकृतिद्रव्यं विनिर्दिष्टी प्रधानस्योपकृतिरिति। अ

ज्योतिरादयो ज्योतिष्मस्य वदितारः समुदायांतराध्य निवेतानि न वावयवेन समाने न समुदायांतरंतदर्थमिव
 भवति। यथा-शालाशद्वौ गृहवचनस्तत्रशालाशद्वौ साम्यामालादयोपिन गृहवचना न विव्यंति। यद्युज्योतिष्म
 राद्वस्य ज्योतिरिति प्रतीकमुपादीयत इति। प्रकरणसामुदाहितया ज्योतिष्मराद्वेन परोक्षेणैकवाक्यता भवे
 त्साप्रत्यक्षं ज्योतिःराद्वेन सहैकवाक्यतां वायेत। न वेत्याप्येवा कीदृशप्रकरणा हलायः। अथ पुनरयं धोतना
 तज्योतिष्मत्याश्चैवाकर्मोत्तरेवत्स्यति। यद्यत्रिवृदादीनि ज्योतीष्वितेषां सा कल्पवचनो विव्यज्योतिः सर्वज्योति
 रिति चेन्न नेति श्रमः। न हि त्रिवृदादिषु ज्योतिःराद्वः प्रसिद्धः एवं बुव-प्रसिद्धिं वायेत। यद्युवाक्यशेषो ज्योतिःराद्वः न
 त्रिवृदादिवचनं इति तस्मिन्नेव वाक्ये स्तत्र प्रयुक्त इति गम्यते प्रमाणांतरेण न राद्वेन यत्र तत्र प्रमाणांतरेनास्ति न तत्र
 यत्रिभुमर्हति यथा सिंहो देवदत्त इति सिंहशब्दो देवदत्तवचनः प्रमाणांतरेण न तु सिंहमालुत्ते तेति यत्र तत्र प्रमाणांत
 रं नास्ति। तस्मान्न विव्यज्योतिः सर्वज्योतिरिति ज्योतिष्मस्य वक्तानवे ज्योतिष्मस्य त्रैलोक्ये सर्वतः कर्मोत्तराणि
 ति॥ ॥ गुणश्चाह्वयसंयोगे वाक्ययोः समुदाहरः॥ ॥ वातुर्मस्येव वैश्वदेवे समामनेति तत्रैव यमिदं ध्यानं यतिसा
 वैश्वदेव्यामिहावाजिनमिति। तत्र संदिह्यते किमात्मिहा गुणके कर्मणि वाजिनगुणविधिः उत कर्मोत्तराणि
 ति। किंप्राज्ञं गुणविधिरिति। कुतः वाजेनानेनामिहावाजिनो विव्ये देवास्तान् रुधवाजिनगुणो विधीयते तेनोत्त
 मं वैश्वदेवं आमिहावाजिनं वा। तेन सर्वस्मिन् कर्मणि वाजिनगुणविधिः यथाग्निहोत्रं तु होतीमुक्ते दद्यात्तु होतिप

पसाजुहोतायेवंशोऽष्टमः॥ गुणश्चाप्रकृतेन देवतास्थित्यानेन संबध्यमानः कर्मोत्तरं विधेयं दद्यात्समेहितं देवताकोत्त
 वतउभे अप्यसर्वमोक्षं कर्मयोगोर्विधातृणी॥ कथं पुनरसर्वदेवतास्थित्या नवा जित्य इति विदितं विदितं विदितं
 देवानामनुवाहो वा जित्य इति विदितं॥ इह विदितं विदितं देवानां देवतात्वं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं
 माचतुर्थीनिर्देशो वा कोना पत्रात् देवतात्वं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं
 वा जित्येना तत्रैषामेकत्रात् देवतात्वं वा कोना पत्रात् देवतात्वं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं
 त्रिधा कस्योर्विज्ञेयः॥ विज्ञेयं च त्रिधा विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं विदितं
 पते तेनावगम्यते अप्रकृतेन देवतापदेनास्य संबध्य इति तस्मात्कर्मोत्तरमिति॥ अथ यदुपवर्णितं यथा विदितं
 त्रं जुहोतीत्युक्तेरध्याजुहोत्येवमादयो गुणविधय इति तत्रोच्यते॥ ॥ अगुणोक्तु कर्मशब्दे गुणस्तत्र प्रतीयते ॥
 पुनस्तैयत्तत्र गुणविधाने तत्र प्रकृतेन केन चिदुणेनासंबंधात् प्रकृतेन च स्ति होमेन तस्मादनुपवर्णनमेतत् ॥
 अधि करणांतरं दध्याजुहोतायेवमाहानिकर्मतिराणि विकल्पपरिति हीर्षया कल्प्यते तदेव तु कर्म जुहोति
 राधेयानुगम्यते न कर्मोत्तरं तस्मान्नैव गुणविधिः॥ क्वनादिकल्प्यते इति सिद्धं ॥ १०॥ फलश्रुतेस्तु कर्मस्या
 रफलस्य कर्मयोगित्वात् ॥ अग्निहोत्रं प्रकृत्या मनंति द्यौर्दियकामस्य नुह्यादि त्वेवमादितत्र संदेहः॥ किमग्नि
 होत्रहोमाहोमांतरं दध्याहोम इति उत दध्यागुणा फलमिति किं प्राप्ते ॥ कर्मोत्तरमिति॥ कुतः फलश्रुतेः क

तस्मिन् ह्ययमेतद्वैकर्मणो न्याय्यं किं दृष्टं हि कर्मणः फलं कृष्यादिदितो जीत्या दीति। नेति प्रमः। न ह्येतद्वैकर्मणा
 नेन सिध्यति यदि दर्शनं फलं हेतुः फलज्ञाने कृष्यादौ पदार्थे तद्वैकर्मणो न होमे। अथ कृष्यादौ दृष्टमन्यत्रापि भवति
 इत्यादिपि प्रसज्यता अथ कृषिसदृशा इव तीक्ष्ण्यतो कृषिसदृशो होमः क्रियात्वात् न द्रव्ये असदृशं हित इति।
 होमोऽप्यसदृशं मंत्रदेवतादि साधनत्वात् होमस्य लोकादिदि साधनत्वाच्च कृषेः स्यात्गात्रकत्वात् होमस्य
 उत्पादनात् कथं च कृषेः। अथ किं वि-सादृश्यं गृह्यते तत्राद्रव्यस्यापि सदृशमित्येवमादि किं वि-सादृश्यं
 मस्ति। अथ द्रव्यादप्यन्यत्सदृशं तरमस्तीति कृत्या न द्रव्यं सदृशमित्युच्यते होमादन्य-कृषेः सदृशं तरम
 स्ति दृष्टार्थमिति कृत्वा होमोऽप्यसदृशः स्यात् न वै स्यात् तत्र सिद्धं पक्षे चित्तदृश्यते तदप्यस्मिन् सदृशमात्रे अ
 दृष्टमपि भवताति। यद्विषयस्य कारणभूतं दृष्टं सिद्धं तत्र साधये विकारणभूतं तन्मिथ्यवगम्यते भवति तत्साधकं यन्न सा
 धते कारणभूतमिति न तत्सदृशमपि कारणं तस्मात्सदृशमपि साधकं मसाधकं चेति परीक्षितव्यं अथ यत्कर्म त
 त्फलवद् दृष्टं होमोऽपि कर्मतेनापि फलवता भवितव्यमिति उपरंते कर्मणि द्रव्याणां संयोगानां द्रव्यांतरं फलं द
 दृष्टमिति द्रव्यमपि फलवत् स्यात्। अथ यत्कृषे न दृष्टं फलमिति तत्सादृश्यात् होमादपि नादृष्टं भवेत्। कृषिसादृश्या
 रशी हि रवौ भवेत् तस्मान्नैवं तातीयके द्ये तद्वति दृष्टा दृष्टसिद्धिरिति। कथं तर्हि होमान्याय्यं फलमित्युच्यते
 रादृश्यात् न वगम्यते तत्फलं यतः फलमिति शब्द आहतो न्याय्यं होमाच्च फलमिति क्रत्या शब्देना वगम्यते दृष्टः

फलमिति वा केन श्रुतिश्च वाक्सा हलीयसी। तस्माद् होमात्फलमिति न्याय्यं दध्नाः फलमिति न्याय्यं। अथि वदध्ना
 भपमप्यसमर्थं कर्तुं फलं यसाथयितुं होमं वा ननु केवलं निर्णयितुं न वदध्ना विषयति निर्णयितुं न ह्युत्तरं करोति केवलं
 अहिं पादयोश्च अहिं तो निर्मलतां। न प्रमए कस्यो भपं निर्वर्त्तयितुं सामर्थ्यं नास्तीति किंतु हि फले गुणस्ततं दधि
 होमवेत्येके वाक्सा मसमर्थं वदध्ना मिति यदि फलं दध्ना कुर्यादिति प्रूयान्न दध्ना होममिति अथ दध्ना होमं साध
 येदिति प्रूयान्न फलमिति भपविधाने वाक्सा सिद्धे न अस्ति न वेदमुपलभ्यते तस्मान्न गुणात्फलमिति। अतो
 नि होत्र होमाद्दधि होमः कर्त्तव्यमिति। अतुल्यत्वात् नुवाक्यो गुणो ज्ञातस्य प्रतीयते ॥ ॥ नुवाक्यत्वात् नुवाक्यो विपरिवर्त्त
 तो न कर्त्तव्यमिति किं तु गुणात्फलमिति कथं भवति। ल्यैतथा के अग्नि होत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम इत्यत्र कर्म समस्ति न्या
 हतं फलं स्वर्गकामो होमेन कुर्यादिति दध्नां द्वियकामस्य जुहुयादिति गुण समस्ति न्या हतं फलं न ह्यत्र होम इति
 याय कर्त्तव्य इति प्रतीयते दध्ना होम इति द्वियकामस्येति होमस्य द्वियसंबंधं धात्रि होमस्य दधिसंबंधं दध्या
 यन होमस्योत्पत्तये य इति द्वियकामः सदध्ना होमं कुर्यादिति। कर्त्तव्यमिति शब्दः पुरुषप्रयत्नस्य वक्तव्यं जुहुया
 दिति प्रमः। ननु श्रुत्या होमसंबन्धमेव पुरुषप्रयत्नं वदति वा केन दधिसंबन्धं न यथा के श्रुतिं वायितुमर्हति
 नयं पुनः पदुत्तयसंबन्धेन विरुध्यते वाक्सा हितं सिद्धेता। अत्रोच्यते। ये भवदीयं पदुत्तयमाश्रयेरन्ते श्रुतिमप
 वायेरन्ते रां अस्मदीये पुनः पदुत्तयमादितिकेवलं वाच्यं विधितो भवति। पुनः दीयेतुं कर्त्तव्यं वदध्ना

किंतु हि

शब्दः तं वा प्रमादितः समामनंतीति गम्यते न चेतत्प्रमत्तगीतमित्युक्तं तु लभ्यं च सोऽत्र दापिकमिति तस्मान्न कर्म
 समत्तिव्याहृतं गुणसमत्तिव्याहृते तु न कश्चिदप्यत्रमादपाठः अवश्यं तु कुर्यादिति द्रष्टव्यं द्रियकामयोः संबंधवि
 धानां चैव कृतव्यं भवति न न व्यमाने केवलः करोत्यर्थो निगम्यते केवलेन च नः प्रयोजनं स च होमसं हव हस्त
 स्मादसमेज समितिनेति श्रुमः होमसंब होष्य सोकरोत्यर्थ एव केवलं स होमसंब होष्यो विरोधः न तु करोत्य
 र्थं वा यते इन्द्रियकामस्य होमविशिष्टं प्रयत्नं दधिसंबंधा यं कुर्यादिति न च वंस तिस एव दोषो होमसम
 त्तिव्याहृतं फलमिति उच्यते तु कुर्यादिति शब्दस्येतत्सामर्थ्यं होमविशिष्टं प्रयत्नमाह न च होमः साधन
 त्वेन विधीयते न साध्यत्वेन विधिस्तु प्रयत्नो वाक्येन दध्यान्निता वगम्यते अतएव कुर्यादिति कारेणोक्तं हो
 माग्निता गुणः फलं साधयिष्यतीति यथा राजपुरुषो राजानमाग्निं यजत कर्म करोतीति तस्मादग्नेः फलमि
 ति पदं द्रियकामः सदभ्राज्यादिद्रियमिति कथमित्यनयाग्निहोतृत्वे कर्तव्यं तयेति कुत एतत्फलसाधनस्य
 दभ्राजतिकर्तव्यता कांक्षित्या दस्या अतिकर्तव्यतायाः सन्निधानाद्वा दनां निगम्य तु होत्यर्थस्य दर्शनात्
 स्मादेव तु होत्यर्थोऽस्यानुवादस्तस्मादविशेषकः न चान्य होमस्य विधायकं नास्तीति तस्मान्न कर्मतिरं दभ्रः
 फलमिति अथवा दधि शब्दस्य विवक्षितत्वाद् दधि होमसंबंधो यं वाक्येन विधीयते तस्मादभ्राहोमे न संब

यं शक्यते हितं निर्वर्तयितुं उच्यते। रेवतीनां वारवंतीयस्य च संबंधं यो न विहितः स्यात् तत्र रेवती च न्यायपिसामानि
 न प्रेषुः। वारवंतीयं चान्या सुक्रुद्धुः। नैष दोषः। ह्यसेति हि निर्वृत्तः संबंधो यागाद्योच्यते तेन संबंधं योगम्यतो दावेताव
 यौक्ये तेष्वप्युक्तं शक्नोति वदितुं अस्ति निर्वृत्तिं पूर्वकालतां वा। पथाशोणमानयेति रक्तगुणसंबन्धो न्यूनराधुने
 शनयतौ विधाय तदतिनवाक्यत्वे दोषयति एवमत्रापि द्रष्टव्यं। न चैवमपि बहवो धारिण्यो वारवंतीयं तत्संबन्धो यो
 यागः पशुभ्येति नैष दोषः बहवः श्रूयन्ते एको विधायते यागो विशिष्टः। न नुरेवत्यो विधीयन्ते वारवंतीयमपि य
 दि हि न विधायेरन् नैतद्विशिष्टो यागः प्रतीयेतान्यविधाय विशेषणं विशिष्टः शक्यते विधातुं। तस्माद्गुणवि
 शीयमानेषु नैका र्थत्वात् अत्रोच्यते। अर्थ इति प्रयोजनमस्ति विधायते। यावंतिपदमेकं प्रयोजनमस्ति निर्वर्तयति ता
 वं त्येकं वाक्यं नवात्र बहूनि प्रयोजनानि। न ह्यत्रानेकस्यास्ति त्रैतस्यानेकं पदं विधायकमास्ति रेवती धितिने तत्के १२
 बलं रेवतीनां विधायकं रेवतीषु वारवंतीयमित्यत्रापि पदद्वये धारवंतीयं शब्दोद्धितायां तां तस्मात्संबन्धोऽस्ति
 अतो गम्यते प्रातिपदिकार्थव्यतिरेकान्न ह्येत्यपि करोति न संबन्धमात्रे पर्यवसितः परप्रयोजनं संबन्धमात्रं
 यं विशिष्टं स्तुत्यजतिर्न परार्थस्ति दैकमेवापदानां प्रयोजनं तस्मादेकवाक्यत्वं। गुणो पुनः कल्प्यमाने जिज्ञोम
 साम्नः कार्यं वारवंतीयं एतस्य बयदनिष्टो मसामेति वाक्यत्वे दस्य शब्दोच्यते। रेवत्यादि सर्वविशिष्टो यागः

एतस्याग्निष्टुतो विधीयते तथा विपश्रुता मसंबंधादिद्येते ववाक्सा अथैव मुच्यते रेवती पुष्टते नवारवंती येन पश्रुता मो
पजते तेति नैवंशकं न गतरप्रगाणादि शेषहानादौ गुण्येन वेत्तु न चिदानीमेवोक्तं शक्यते हि रेवती पुवारवंती ये कर्तु
मिति सति वयने मसं प्रसति वयने नवारवंती यग्रहणेन गृह्यते वयनं तहि सति विष्यति पश्रुता मो रेवती पुवारवंती
यं साना सि निर्वर्त्तयन् ततो यजेतेति पजतिरनुवादः पदिवयने रेवती वारवंती यसंबंधस्य सिंहं कमेति रं नहु पूर्व
स्येवाग्निष्टुतो गुणविधिः अनुततो यजेतेति मागानुवादाद्यागेनास्यागप्रयोजन संबंधो न विष्यति नैवंशकं पा
गप्रत्यं गतावे विधीयमाने पश्रुता मं प्रत्य संबंधः उक्त यसंबंधे वाक्सा सिद्येत् अथ पाग संबंधो नुवादः प्रकर
णेनांगता इत्युपपन्नं प्रकरणाद्वक्सा बलवत्तरं तस्मात्कमेति रं पागगुणकं वारेवती पुवारवंती ये तदुणको
वा पागस्तत्र पागपश्रुता मयोः संबंधस्य विधात्री यजतेरुपरित नो विभक्तिमुपलभामहे लिङ्गेन रेवती वारवं
ता यसंबंधस्य विधायकं सा सारं किं विदुपलभामहे तस्मात्सर्वविशेषणविनिश्चयो पागः पश्रुता मस्य विधीय
त इति सिंहः अथ पुनर्विशिष्टे पागे उपादीयमाने तद्देवती पुवारवंती यमाग्निष्टोमसाम कथं भवती ल्युच्यते व
चनादग्निष्टोम सामूका येति विष्यति किमिव हि वयनं न कुर्वन्नास्ति वयनस्यातिभारः अथ सुपदुक्तमेतस्य
वयनं तस्य वेत्तुं वयनमिति तन्वा यविशेया देतुं हर्मकस्येति मृदुणा शब्दो न विष्यति तस्मान्न गुणत्वं क
मेति रमेत हर्मकमिति सिंहं समेष्टेवं जातीयकेषु कर्मपुक्तं फलमिति ॥ ७॥ १॥ सोमरेषु पुरुषस्य तेन चिने काम

संयोगः॥ ॥ पौष्टिका मा यो नाद्य कामो यः स्वर्ग कामस्य सो भरणस्तु वीत सर्व विकामाः सो भरणमिति प्रकृत्य समा
 न्नातारः समा मनांति । हाषिति वृष्टिका मा यनिधनं कु यरिठु गित्य नाद्य कामा यनु इति स्वर्ग कामायेति । तत्र
 विचार्यत किं सो भरणं वृष्टिनिमित्तं हाषित्ये तदपरं वृष्टिनिमित्तं अथ सो भरणमेव वृष्टिनिमित्तं तदा हाषिति सो भ
 रणस्य निधनं कर्तव्यमिति एवमृगित्य नाद्य कामा यनु इति स्वर्ग कामायेति यत्तु लो विचारः । कथं निधनं दपरं फ
 लं कथं या निधनं व्यवस्था यं फलं व्यवणमिति यद्येवमस्ति संबंधः क्रियते हाषिति वृष्टिका मा य कु यदिति त
 तो निधनादपरं फलं अथैवमस्ति संबंधः हाषिति निधनं कु यदिति तदा निधनं व्यवस्था यं व्यवणमिति यदा
 निधनं व्यवस्था यं व्यवणं तदा वृष्टिका मा येति सो भरणविशेषणं क्रियते न ही वा संबंधः ॥ किं तावत्प्राप्तं सो भ
 रणनिधने अपरः अपरः कामो विधीयत इति । कुतः पुरुषकृतेः पुरुषस्य व्यवणं भवति कु यदिति तद्वृष्टिका
 मस्य हाष संबंधे कर्तव्ये वक्तव्यं भवति न तु सो भरणनिधनं संबंधं चेत्तत्र हि सांगंतु सो भरणं कु यदिति प्रयोगवच
 नं देवसिंहं स्यात् अतः कु यदिति पुरुषप्रयत्नवचनादवगच्छामः । तत्र स्मिन्पक्षे पुरुषप्रयत्नवचनमर्थ
 वद्व्यति तत्तरो यं पक्ष इति तस्मात्स्मिन्पक्षे निधनादपरं फलमिति । तस्मात्सो भरणं कौकः कामो भेदेन निधने
 द्वितीयः काम इति अथवा वृष्टिका मा (यं) येति पुरुषकृतिः वृष्टिः कामयते स पुरुषो वृष्टिका मशब्देनोच्यते

१४

१०६

X

इतिशावरभाष्येदिनीयाध्यायदिनीयपादः

X

106

4

1011

१४